

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Miroslava Ludvová

**Odras společenské reality
ve vybraných dílech Karla Ptáčníka**

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Olomouc 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Odras společenské reality ve vybraných dílech Karla Ptáčníka vypracovala samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych chtěla velmi poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za vedení mé práce, cenné rady a laskavý přístup.

Obsah

Úvod	5
1 Česká kultura a literatura v letech 1945-1956	6
1.1 1945-1948.....	6
1.1.1 Koncept nové literatury	7
1.2 1948-1956.....	9
1.2.1 Svaz československých spisovatelů.....	9
1.2.2 Ediční politika	9
1.2.3 Socialistický realismus	10
1.2.4 Znaký uvolnění v 50. letech	10
2 Karel Ptáčník v kontextu české prózy 2. poloviny 20. století	12
2.1 Literární tvorba do roku 1969.....	12
2.2 Literární tvorba během normalizace.....	14
2.2.1 Proměna tematiky v tvorbě.....	15
3 Románová trilogie „o městě na hranici“	18
4 Odráz společenské reality v románové trilogii.....	23
4.1 Odráz společenské reality do roku 1948.....	23
4.1.1 Odráz osidlování a odsunu	23
4.2 Odráz národní politiky 1948-1956	26
Závěr.....	34
Seznam použitých zdrojů.....	36

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu věnovat spisovateli Karlu Ptáčnickovi a vybraným dílům z jeho tvorby. Konkrétně se zaměřím na románovou trilogii „o městě na hranici“. Do české literatury vstoupil autor v 50. letech svou prvotinou Ročník jedenadvacet. Tento román zobrazující vlastní vzpomínky z totálního nasazení v Německu během 2. světové válce byl přijat velmi pozitivně. K dalšímu dílu, románu Město na hranici, se dobová literární kritika vyjádřila již poněkud rozporuplným způsobem. Ptáčnick se však rozhodl k prvnímu dílu vydat ještě další dva, Noc odchází ráno a Šestapadesátý. Celá tato románová trilogie zrcadlí dobové události mezi léty 1946-1956.

V první kapitole stručně nastíním situaci v letech 1945-1956, kdy v kultuře a v literatuře docházelo k největším změnám a tyto oblasti byly silně podřízeny politickému dění.

Další kapitolu pak budu věnovat samotnému Karlu Ptáčnickovi a průřezu jeho celkové literární tvorby ve 2. polovině 20. století. Popíšu jeho literárně významnější období do roku 1969 a poté se zaměřím na tvorbu v době normalizační, kdy se stal nepovoleným autorem, ale přesto dále psal, tvořil a hledal své místo v literatuře.

Na pohledy různých literárních kritiků na románovou trilogii „o městě na hranici“ a na její obecnou charakteristiku se zaměřím ve třetí kapitole. Srovnám, co všechny tři díly trilogie spojuje a jak celkově autor k popisovanému dobovému tématu přistupuje.

Čtvrtá kapitola bude věnována jednotlivým významným událostem v tehdejším Československu v 40.-50. letech, a to především v kontextu Ptáčnickovy trilogie, tedy jak k daným mezníkům přistupuje, jak je vyobrazuje.

Cílem této práce je analyzovat a interpretovat díla z románové trilogie s ohledem na zobrazovanou realitu. Domnívám se, že Karel Ptáčnick napsal romány, které v době svého vzniku byly možná příliš odvážné a pod tíhou všech dobových nástrah si již tak zcela nezískaly své postavení na literární scéně, proto se stal víceméně podceněným představitelem literatury 2. poloviny 20. století.

1 Česká kultura a literatura v letech 1945-1956

1.1 1945-1948

Bezprostředně po osvobození Československa bylo zřejmé, že je třeba nastolit nové uspořádání společnosti. Zdálo se být přirozené propojit demokratické ideály se stále sílícími socialistickými principy po sovětském vzoru. Tím začala sílit moc Komunistické strany Československa. Strana k upevnění své moci využívala nejrůznější nástroje, které by dopomohly k jejímu zvratu. Nesmírně důležitá byla v tomto směru oblast kultury. Kultura se již v době německé okupace stala nositelem mravních, jazykových a estetických hodnot, k nimž se lidé během krize upínali. Sloužila k národnímu sebeuvědomování a sebezáchově. Kultura tak získala velký politický význam. V nově vytvořené levici se pak spojovali tvůrci katolicky orientovaní, avantgardisté i tradicionalisté, kteří svou soudružností byli ideální pro politické cíle.¹ Většinu tvůrců si strana získala na základě svého protifašistického odboje během války. Komunisté se již v počátku pokusili o vytvoření jednotné organizace tvůrců. Roku 1946 vznikla organizace *Kulturní obec*, k níž se přihlásilo několik převážně komunisticky orientovaných tvůrců. Protipólem této organizace byl *Kulturní svaz* podporovaný stranou národněsocialistickou, který hlásal, že kultura má být svobodná.

Komunistická strana si v letech 1945-1948 zakládala na manipulaci pomocí tradičních kulturních hodnot. Vyzdvihovala témata, která měla přesvědčit národ v tom, že její politika přímo souvisí a s národními dějinami a navazuje na ně. Mezi tato témata patřilo slovanství, husitství, ideály obrození a hlásila se i k Masarykovi. Komunisté využili této příležitosti, která se jim naskytla v možnosti používat slovanské ideologie a ovlivňovat tak ostatní skupiny obyvatelstva.² Významný zřetel kladla komunistická strana na oblast kultury slovanskou, především ruskou a sovětskou. Do popředí byla stavěna kulturní sounáležitost slovanských národů jako protiváha německému kulturnímu vlivu. Příkladem je podepsání Manifestu ke dni Husovu při výročí upálení mistra Jana Husa

¹ KUSÁK, Alexej, MOHYLA, Otakar a KLOMÍNEK, Miroslav. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998, s. 143-144.

² KUSÁK, Alexej, MOHYLA, Otakar a KLOMÍNEK, Miroslav. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998, s. 145-158.

nebo Všeslovanský den u příležitosti slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje na Děvíně.³

I pro oblast kultury byl velmi významný Košický vládní program, k němuž se řada obyvatel včetně umělců hlásila. Zvláště v požadavku programu týkající se denacifikace byly změny znatelné. Němci byly stavěni mimo lidské společenství, konkrétně se jednalo například o zrušení se německé univerzity v Praze, obsazení německých tiskáren, nakladatelství a divadel. Vnímání češství dostávalo velký význam právě jako protiklad germánství, které v sobě neslo příznak doznívající krutosti a barbarství. Pocit vítězství nad německou kulturou násobil odsun Němců. Transfer tak velkého množství obyvatelstva způsobil naprosté vytracení kultury v pohraničních oblastech a otiskl se také do atmosféry ve větších městech například v Praze a v Brně. Důsledkem odsunu definitivně zanikla pražská německá literatura.⁴

V umělecko-literární sféře se významně odrazila v regulaci knižního trhu, přestože zatím nebyla znárodněna síť soukromých nakladatelství. Již od roku 1945 však nemohla bez souhlasu ministerstva informací vyjít jediná kniha. Smrtí Josefa Hory byl po sovětském vzoru zřízen titul národní umělec, který záhy po Horovi získal například Petr Bezruč, S.K. Neumann, Fráňa Šrámek, Vladislav Vančura, František Langer, Karel Toman, Jaroslav Kvapil a další.⁵

1.1.1 Koncept nové literatury

Komunistická strana usilovala o zrod zcela nové literatury. „*Diferenciace literární kultury na okruh umělecké a neumělecké komunikace byla pro ně důsledkem třídního rozdělení dosavadní společnosti, a tedy mohla a měla zaniknout spolu s kapitalismem.*“⁶ Marxistické pojetí považovalo uměleckou literaturu jako prostředek, který proletářské vrstvě neukazuje správný směr, podstatu společenských vztahů, a odvádí ji od boje za svá práva. Toto řešení vzniku nové literatury tedy mělo podnítit vznik beztřídní společnosti. Jednalo se především o úmysl potlačit populární literaturu, za předpokladu odstranění propasti mezi lidovostí a uměním. Na druhé straně zde byly jiné tendence o obrodu populární literatury ve smyslu pozdvižení intelektuální úrovně českého národa.

³ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 30.

⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 28-29.

⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 25.

⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s.113.

Například Jindřich Chalupecký hodnotil lidovou zábavnou četbu „*jako podhoubí, z něhož vyrostla hromadná totalitní hnutí, fašismus a nacismus.*“⁷

Komunistický koncept nové společnosti však s sebou nakonec přinesl i onu představu o vzniku všelidské literatury, která by byla optimistická a zachycující boj pracujících o hluboký sociální přerod společnosti. O tom, že se literatura přesunuje z estetické sféry do politické svědčí zpráva po prvním sjezdu českých spisovatelů v červnu 1946, která byla vypracována jako politický dokument hlásající, že umělec je interpret politických změn s cílem vybudování kvalitního poválečného života. Sám prezident Edvard Beneš říkal, že spisovatel je „*strážcem mravních hodnot a budovatelem národního sebevědomí*“.⁸

Komunisté postupně přebírali moc nejen nad Národní frontou, ale také nad celým kulturním životem. Jediná periodika, která odolávala manipulačním snahám s byly protisocialisticky a protizápadně orientovány byly *Obzory*, *Vývoj* nebo *Svobodné noviny* vedené Ferdinandem Peroutkou, který spolu s jinými mimo jiné signoval Předvolební provolání československé veřejnosti jako reakci na komunisty iniciovaný Sjezd závodních rad. Snahy komunistické strany vyvrcholily generální stávkou a následným Benešovým přijetím demise nekomunistických ministrů. Ještě týž den podepsalo 170 osobností kulturního života rezoluci *Kupředu, zpátky ni krok*, v níž podpořily komunistický převrat.⁹

⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I.* 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s.112.

⁸ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989.* Praha: Academia, 2012. Literární řada, s. 18-19.

⁹ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989.* Praha: Academia, 2012. Literární řada, s. 24-25.

1.2 1948-1956

1.2.1 Svaz československých spisovatelů

Literatura v důsledku únorových událostí roku 1948 prošla zásadní proměnou. Literární díla plnila ve své podstatě pouze funkci ideovou, politickou a výchovou. Ihned dne 26.2.1948 se konala schůze k proměně stávajícího Syndikátu českých spisovatelů ve Svaz československých spisovatelů. Docházelo k probírce členů s možností znovu přihlášení za podmínky vydání díla, které by autora ke členství ve Svazu opravňovalo.¹⁰ „*Tzv. rekonstrukce Syndikátu byla záležitostí politickou, o čemž svědčí i to, že probíhala pod dohledem ústředního akčního výboru Národní fronty. Do nové organizace se mohli přihlásit pouze autoři hlásící se k marxismu-leninismu a k socialistickému realismu.*“¹¹ Byly ustanoveny pouze čtyři stálé komise: tvůrčí, zahraniční, kulturně propagační a hospodářská.¹²

Na prvním ustanovujícím sjezdu Svazu československých spisovatelů ve dnech 4. - 6. března roku 1949 vyslovil spisovatel a zvolený člen ústředního výboru Jan Pilař poslání a úkol Svazu, kterým mimo jiné bylo: „*vyhledávat a vychovávat nové spisovatele z dělníků, zemědělců a ostatních pracujících vrstev a za třetí uplatňovat tvůrčí spolupráci s písemnictvím slovenským a navazovat pracovní styky se spisovateli lidových demokracií a zvláště vyzvedat slavný příklad mohutné literatury sovětské a osvojit si její tvůrčí principy.*“¹³

1.2.2 Ediční politika

V průběhu roku 1950 dostala ediční politika řízená novými nástroji svou definitivní podobu. Byla zlikvidována síť všech soukromých nakladatelství. Knihy ze skladů těchto nakladatelství podstoupily kontrolou Literární kanceláře z ministerstva informací. Posuzovalo se, zda se jedná o literární brak či zastaralé tituly, mezi něž patřila také ideologicky závadná literatura a jiné. Již od předchozího roku se zásadně proměnil podíl

¹⁰ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H, 2003, s. 74.

¹¹ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H, 2003, s. 75.

¹² BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H, 2003, s. 76.

¹³ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H, 2003, s. 87.

vydávané zahraniční literatury ve prospěch literatury sovětské a zemí sovětského bloku. Taktéž bylo připravováno systematické plánování ediční činnosti, přičemž ediční plán určují hlediska politická a ideologická. Pavel Reiman, literární historik, novinář, spisovatel a politik, toho času spoluzodpovědný za kulturní politiku KSČ, vysvětloval: „*Kniha, která nám nepomáhá v boji za výchovu a převýchovu národa, je kniha zbytečná, je škodlivější než zkažené zboží v některém závadě, neboť naplňuje mozky lidí jedem reakční buržoazní společnosti.*“¹⁴ Jiný než ideologický přístup k literárnímu dílu se tedy od oficiálního proudu literatury diferencioval a probíhal v uzavřených privátních kruzích.

1.2.3 Socialistický realismus

Jediným, komunistickou stranou podporovaným, uměleckým směrem se stal socialistický realismus. V literatuře se objevoval zúžený seznam témat a motivů, které měly sloužit k budování nové společnosti a k boji s třídním nepřítelem. Byla vyzdvihována dělnická třída, výrobní plány, stavby nových továren a socialistická práce jako smysluplné naplnění života jedince. V souvislosti s tímto se často vyskytovaly motivy zachycující napravování válečných škod a osídlování pohraničí. Postavy byly silně typizovány, představovaly soubor vlastností celé třídy. „*Hlavním hrdinou některých próz nebyl člověk nebo kolektiv, ale přímo továrna, jíž jsou všichni zavázáni a jíž jsou povinni sloužit.*“¹⁵ Postava dělníka-budovatele byla představována jako vzor nového ideálního člověka. Kolektivní zájem naprosto zastínil jakoukoliv identifikaci jedince. V dílech byl člověk schematicky charakterizován „*jako bytost beze zbytku projevující svou osobnost navenek, schéma osobní redukce, jež v mnoha literárních charakterů činilo výtvořů působící značně infantilně a jež zapovídalo zachycení některých sfér lidského života (...).*“¹⁶

1.2.4 Znaký uvolnění v 50. letech

V průběhu 50. let postupně dochází k jistému uvolnění tuhého režimu. V literatuře se tyto snahy projeví v rozrušení budovatelské koncepce prózy, která byla označena jako schematická a začala ustupovat ze svého dominantního postavení. Próza se stále držela mezí, kterými byla sociální typizace postav, determinace děje i výchovná roli literatury, a tak si stále zachovala ztotožnění s ideologickými východisky socialismu.

¹⁴ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004, s. 278-279.

¹⁵ SOLDÁN, Ladislav. *Přehledné dějiny literatury, 3: Dějiny české a světové literatury od roku 1945 do současnosti*. Praha: SPN, 1997. sv. 3, s. 46.

¹⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 263.

Tyto nové podoby české prózy „ponechávaly prostor pro diferenciaci tvárných postupů a také pro významové odstínění jednotlivých děl.“¹⁷ K významnému posunu v oblasti společenského, válečného a historického románu došlo v narůstání autonomie autorského subjektu, tvůrčí osobnosti, „ochotné nést mravní a politické riziko toho, jaká skutečnost doopravdy je.“¹⁸

Do té doby byl jakýkoliv soukromý a vnitřní duševní život hlavních hrdinů potlačován ve prospěch veřejné problematiky, postavy byly pouhými nositeli komunistických pravd. „Obnovoval se důraz na psychologii postav, tematizován byl zejména proces postupného uvědomování si společenské role individua a jeho místa ve společnosti.“¹⁹ Do popředí příběhu se dostal tzv. kladný hrdina, jedinec, zpočátku třídně nezařazený, procházející vývojem, jež je doprovázen pochybnostmi a váháním, v uvědomělého člena nové společnosti. Do děje se tedy nově dostávaly i postavy s původně antirežimním postojem.

Polemiky více zesílily po roce 1956, kdy byl kritizován schematismus a dogmatismus v návaznosti na kritiku kultu osobnosti. Milan Kundera ve své stati zdůrazňuje význam umění nad soudobými postupy ve prospěch ideologie: „Kritikové románů mají snad jakýsi detektivní smysl pro t. zv. ideové chyby románu, ale nejsou s to vyznat se v jeho umělecké problematice, nemají dostatečný cit pro jeho umělecké zákonitosti, které se vytvořily během staletého vývoje této literární formy, a nejsou proto ani s to umělecké hodnoty románu měřit a určit.“²⁰ Některým dříve netolerovaným autorům bylo umožněno vydat jejich díla. Jedním z nich byl vedle Josefa Škvoreckého a jeho díla *Zbabělci* právě Ptáčnickův román *Město na hranici*.

¹⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 300

¹⁸ CHVATÍK, Květoslav. *Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*. Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 28.

¹⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007, s. 259.

²⁰ KUNDERA, Milan. O sporech dědických. In: *Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1955, **1955**(12), s. 1291.

2 Karel Ptáčník v kontextu české prózy 2. poloviny 20. století

Karel Ptáčník se narodil 27. srpna 1921 v Břeclavi. Nejdříve navštěvoval gymnázium v Břeclavi, které bylo později důsledkem německé okupace přesunuto do Hodonína, kde úspěšně složil maturitu. Již během gymnaziálních let Karel Ptáčník obdivoval tehdejší velikány české literatury – Františka Halase, Jaroslava Seiferta či Josefa Horu, a to především jejich verše zrcadlící mnichovské období. „*To byly ty pravé verše pro tu dobu, pro ty dny, pro ten čas před osudovým rozhodnutím, před ordelem O NÁS BEZ NÁS (...)*.“²¹

Po gymnáziu a následném jednoročním kurzu na obchodní akademii v Brně, dělnické práci v Brně a v Adamově byl Karel Ptáčník od podzimu 1942 totálně nasazen na válečnou práci v Německu v Porýní, kde odklízal trosky po náletech. Z důvodu onemocnění tuberkulózou mu bylo roku 1944 umožněno se vrátit domů. Bezprostředně po válce se Ptáčník přestěhoval do Bruntálu, kde působil jako tajemník Městského národního výboru. Právě tímto místem je inspirována románová trilogie „o městě na hranici“.

2.1 Literární tvorba do roku 1969

Ptáčnickovou románovou prvotinou se stalo dílo *Ročník jedenadvacet* vydané roku 1954, do nějž otiskl své zážitky a vzpomínky na totální nasazení. Tento román ocenila řada literárních kritiků. Jiří Hájek například ocenil tematickou objevnost: „*Je to dílo velké spontánní básnické síly a životní pravdivosti, vyrostlé ze silného lidského zážitku, dílo, jemuž k umělecké velikosti chybí především vyzrálejší schopnost objektivizace osobní zkušenosti a kompoziční zkušenost.*“²² Václav Stejskal v rozsáhlé recenzi v periodiku *Nový život* uvedl: „*Karel Ptáčník se dopracoval na některých místech, zejména na začátku, stylu velmi působivého, vskutku organického: lapidární, monumentální prostota, pathetičnost jdoucí z nitra pod vysokým tlakem, výrazová odvaha a průbojnost.*“²³ Dílo bylo mimo jiné srovnáváno také s románem E.M. Remarqua *Na západní frontě klid*. Ptáčníkův *Ročník jedenadvacet* je jakýmsi předznamenáním

²¹ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 425.

²² PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 28.

²³ STEJSKAL, Václav. *Ročník jedenadvacet*. In: *Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1955, 1955(4), s. 415.

druhé vlny válečné prózy, která již neklade důraz na bezprostřední dokumentární charakter, ale je založena na osobních prožitcích a psychologii postav. Dílo bylo mimo filmovou adaptaci a zdramatizování pro rozhlasové vysílání také přeloženo do několika jazyků. Karel Ptáčník za *Ročník jedenadvacet* obdržel tehdy významnou Státní cenu Klementa Gottwalda a vstoupil tak do české literatury. Poté se přestěhoval do Prahy a stal se redaktorem měsíčníku *Květen*. Později přešel do sekretariátu Svazu československých spisovatelů.

Na svou prvotinu Ptáčník volně navázal trilogií o „městě na hranici“, které se budu v této práci hlouběji zabývat v dalších kapitolách.

Na počátku 60. let vychází Karlu Ptáčníkovi novela *Strach*. Autor v této novele hledá odpovědi na otázku, jak je možné, že německý národ podlehl takové odporosti, jako je fašismus. Vladimír Forst ve své recenzi vyzdvihuje Ptáčníkovu schopnost vykreslit životné a věrohodné postavy, na druhé straně ale zdůrazňuje, že se v díle ukázalo autorovo těžké vžívání se do osudu člověka z jiného národa. Postavám tak něco chybí a vyřešení otázky zdá se být pouze na obecné rovině. „*Strach* snad splní některé úkoly: hovoří, i když dost chladně, a hlavně rozumově, k současnosti o odcizení člověka jeho lidskému poslání a varuje. Pomůže patrně taky i autorovi v jeho hledání, třebaže nejspíš svými negativními stránkami.“²⁴

Od Dunaje na dvě strany je dvousvazkový črt, v němž Ptáčník fejetonistickým podáním zachycuje svůj pobyt v Maďarsku.

Trampoty novopečeného tatínka popsal v knize *Ta maličká, ta je má*. Výrazné prvky v knize tvoří obrázky Aloise Mikulky, které podtrhují optimismus a radostnou atmosféru příběhu. „*Autor se tu nesvěřuje jen se svou pýchou a radostí, ale vyslovuje ji za všechny, kteří táty byli, jsou a budou. Je to knížka, při jejíž četbě budeme opravdu šťastni.*“²⁵ Sám Ptáčník ve svých vzpomínkách potvrzuje, že napsal „*jakéhosi průvodce po rodinném štěstí.*“²⁶

Karel Ptáčník se také několikrát pokusil o vstup do oblasti dramatu. Poprvé veselohrou *Román a já*, kde výrazně uplatňuje subjektivní pohled na spisovatelství. Podruhé to byla

²⁴ FORST, Vladimír. Český spisovatel o Němcích. In: *Tvorba: list pro kritiku a umění*. Praha: Symposion, 23.11.1961, 26(47), s. 1112.

²⁵ Dvě knihy ze současných dní. In: *Svobodné slovo: list Československé strany socialistické, Pražské vydání*. Praha: Československá strana socialistická, 28.03.1962, 18(74), s. 3.

²⁶ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 232.

komedie o maloměšťáctví v každém z nás – *Provokace*. Třetí hru *Trio pro čtyři nástroje* vysílal v roce 1968 Československý rozhlas. Ani jedna z her se nedočkala většího ohlasu a Ptáčnickovy dramatické snahy tak nepřinesly trvalé výsledky.

Oficiálně vydávaná tvorba z období 50. a 60. let byla završena románem *Chlapák*. Příběh vyprávějící životní tragédii člověka, jež žil v ustavičném strachu ze smrti. V díle převládají erotické zážitky a detaily každodenního života jednoho úředníka ve voňavkárně a později filmového scénáristy, režiséra, dramatika a spisovatele. Román jistým způsobem čerpá z autobiografie autora a také ze zkušeností příslušníků jeho generace. Z vyznění díla vyplývá, že: „– *sféra umělecká a sféra osobního a občanského života mají v nich být podle autora rozkloubeny – alespoň navenek – jedna vedle druhé.*“²⁷ Významné postavení zde má také jazyk a dle Václava Kubína je alfou a omegou tohoto literárního díla. „*Vše u autora je velké, silné, drsné, nahozené v hrubých konturách, nanesené tlustými vrstvami barev. (...) Hrdinova mluva je důstojným protějškem jeho zjevu: překypuje vulgarismy.*“²⁸ Zároveň Kubín zdůrazňuje, že v náročnějších úvahách o věcech umění vyplouvá na povrch Ptáčnickova slovesná slabost.

Svaz českých spisovatelů, vedeného Jaroslavem Seifertem, v němž Ptáčník působil, se koncem 60. let dostal do konfliktu s přicházejícím normalizačním režimem, který usiloval o zánik Svazu a vytvoření nového tvořeného spisovatelů podporujícími normalizaci. Karel Ptáčník jakož jeden z pravicových aktivistů byl zbaven funkce a vyloučen z KSČ. Stal se tak nežádoucím, nevyhovujícím spisovatelem a jeho díla musela být odstraněna z trhu a knihoven.

2.2 Literární tvorba během normalizace

„*A když mě partaj vykopla do života a já nemohl dva roky najít zaměstnání, tak jsem psal a psal, čekaje na zázrak, který se nedostavil, a napsal jsem všechno to, co jsem doposud nevydal.*“²⁹ Mnoho spisovatelů v tomto období sepsalo prohlášení, které jim umožnilo návrat do oficiálního proudu literatury. Také Karel Ptáčník o návratu a možnosti oficiálně vydávat toužil a neodmítal vydat prohlášení, kladl si však různé podmínky a snažil

²⁷ KUBÍN, Václav. *Renesance, nebo stagnace?* In: *Svět práce*. Praha: Ústřední akční výbor československé sociální demokracie, 18.03.1970, 3(11), s. 10.

²⁸ KUBÍN, Václav. *Renesance, nebo stagnace?* In: *Svět práce*. Praha: Ústřední akční výbor československé sociální demokracie, 18.03.1970, 3(11), s. 10.

²⁹ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 233.

se nenechat se tak jednoduše a levně svést. Své prohlášení napsal tak, že jej ministerstvo vnitra označilo jako nejednoznačné a byl tedy zařazen mezi spisovatele stojící stranou. „*Doslova se v materiálech Státní bezpečnosti píše: Prohlášení musí vyznít jednoznačně na podporu politiky KSČ, musí z něj vypustit o proběhlých událostech a kriticky se vyjádřit o vlastní minulosti.*“³⁰ Prohlášení Karel Ptáčník sepsal podle požadavků Státní bezpečnosti v roce 1976, nikoliv však veřejně jako tomu bylo například u Bohumila Hrabala či Jiřího Šotoly, proto si Ptáčník musel na své publikování počkat.

2.2.1 Proměna tematiky v tvorbě

Během nedobrovolné odmlky se Ptáčník soustředil na tematiku zobrazení normalizační společnosti v rámci menších lidských komunit a jejich mikrosvěta. Tvorba z tohoto období je idyličtější a postrádá politický náboj. Prvním románem, který mohl oficiálně vyjít v roce 1984, je *Dům uprostřed města*, jemuž právě kritika vytkla rezignaci na dříve typické polemičtější vyznění. V knize, která má svým postupem blízko k reportáži, autor využil svých zkušeností z práce v pojišťovně. V tomto pracovním prostředí autor detailně zrcadlí aktuální morální konflikty doby i složitější soukromé osudy. Na druhou stranu bylo oceněno dokonalé vykreslení prostředí a věrohodnost vztahů pracovních i soukromých. Hlavními tématy díla jsou lhostejnost, rutinérský vztah k práci, kariérismus, úplatkářství a sobectví v milostném životě, jež autor odsuzuje.

Dále Ptáčníkovi koncem 80. let vyšel klukovský příběh *Naše parta* a poté obsáhlý román *Fasáda* vyprávějící idylický příběh o životě pěti mužů v důchodovém věku na malé venkovské osadě. Z protagonistů kypí klukovská otevřenost, srdečnost a pravé kamarádství doprovázené také četným popichováním. Mimo hlavní postavy se v příběhu objevují další vesnické figurky, jejichž osud je zasazen do koloběhu roku spojeného s prací na zahradě, oslavami a jinými rituály. Ačkoliv román vyznívá humorně a autor v něm využívá svého vypravěčského temperamentu, může se zdát: „že Ptáčník vlastně psal parodii na to, co se pod záminkou 'kladného hrdinství' od literatury žádá, chovaje přitom tajné přání vysmát se všem, kdo ho budou brát vážně.“³¹ Zároveň kritika (již z roku 1988) poukazuje na to, že se dříve politický autor vyhýbá tabuizovaným sférám našeho

³⁰ Portréty: Karel Ptáčník – spisovatel, který stál stranou a hledal cestu. *Český rozhlas: Plus* [online]. Praha: Český rozhlas, 2017, 4.5.2017 [cit. 2021-03-30]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/karel-ptacnik-spisovatel-ktery-stal-stranou-a-hledal-cestu-6512294>

³¹ DOKOUPIL, Blahoslav. Timurova parta ze Lhotky. In: *Tvorba: list pro kritiku a umění*. Praha: Symposion, 25.05.1988, **1988**(21), s. 12.

života, a proto Lhotku, jakož onu vesnickou osadu, striktně izoluje od vnějšího světa a důkladně redukuje občanský profil svých postav jen na vztahy k nejbližšímu okolí. Přesně takový byl autorův záměr. Vzpomíná: „*ten nápad vznikl už někdy v době, kdy jsme se v naší pojišťovací kanceláři číslo 305 sesedli kolem flašky a začali si kreslit růžové perspektivy naší společné budoucnosti, odpoutané od zjebané reality současného života.*“³²

V roce 1993 vydal Karel Ptáčník své memoáry pod názvem *Život spisovatelé a já*. Autor v nich vzpomíná na svou literární činnost a také kulturněpolitickou situaci. Vyzdvihuje své literární vzory. Zajímavá je kompozice memoárů – Ptáčník jakoby rozmlouvá se svým „druhým já“, sám si klade otázky a prostřednictvím něj vyvolává další úvahy.

V knize se mimo jiné dovídáme také o desítce rukopisů, které zatím nebyly vydány. Brzy se svého vydání dočkal jeden z nich – *Bibliáda*, který téměř dvě desetiletí ležel napsaný ve spisovatelově šuplíku. Už počátkem 70. let jej odmítlo nakladatelství Mladá fronta vydat. Sám autor ho již dále nikomu nenabízel, protože si byl vědom svého postavení v normalizačních letech. Jedná se o zamyšlení o člověku a světě spojené s Biblií. „*Nejdříve jsem chtěl Bibli převyprávět pro své děti, ale pak mě napadlo přepsat Starý i Nový zákon jako apokryf pro dospělé, řekl na tiskové konferenci Karel Ptáčník.*“³³

Poslední knihou, která Ptáčníkovi vyšla v roce 2001, přestože ji napsal už na počátku 70. let, nese název *Úraz a Marie*. Autor ji zařadil do své další trilogie pojmenované *Pidimuži*, z níž se další dva díly (*Jistota a Helena* a *Blaženost a Manka*) svého vydání zatím nedočkaly. Tematicky se zaměřil na problematiku soužití manželských dvojic, jejichž vzájemný vztah postupem času vychladl, i když jej oba z dvojice ze setrvačnosti snaží udržet. „*A za hrdiny svých příběhů jsem si vybral figury až odporlivě mrňavé ve svém usilování o jistoty vlastních nejistot, jako bych ty slabochy a zbabělce hněl z protestu proti sobě a proti tomu, jak jsem v těch letech žil, nehodlaje udělat nic víc než jen mlčet k tomu, co mě obklopovalo, a o čem jako bych nic nevěděl.*“³⁴ Toto autorovo tvrzení opět potvrzuje jeho stáhnutí se do ústraní a záměrné vyhýbání se politické tematice. Ačkoliv s tím nesouhlasil a sám si byl vědom své slabosti udělat změnu a přehlížet to, co se v době normalizace na literárně-kulturní scéně dělo. Zároveň

³² PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 395.

³³ Karel Ptáčník utíkal k Bibli. In: *Český deník: Noviny pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: CESRO, spol. s r.o., 14.12.1993, 3(290), s. 8.

³⁴ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 389-390.

tuto novelu literární kritik František Všeticka označil za přiblížení se k prozaickému trendu známému například od Milana Kundery v šedesátých letech. „*Jmenuje-li se předložená novela Úraz, pak jakýmsi vnímáním a nazíráním 'úrazem' prošel i on a začal vidět jevovou skutečnost složitěji, komplikovaněji ve všech možných vrstvách a dimenzích.*“³⁵

Ptáčník také přiznává, že se nikdy nesmířil s tím, o čem vždy chtěl psát – pokračovat jako „kronikář“. Ve své autobiografii zmiňuje román *Konfrontace*, mapující události osmašedesátého roku. Přestože měl autor možnost vydat román na počátku 80. let v edici Petlice Ludvíka Vaculíka, odmítl. Přál si, aby román mohl vyjít oficiálně. Bohužel neprošel schválením recenzentů z Ústavu marxismu-leninismu. „*Karel Ptáčník zůstal myšlenkově uvnitř prostředí, vůči kterému se kriticky obrací, ale chybí mu to nejpodstatnější, konfrontace s fakty, viděnými z druhého břehu. (...)*“³⁶ Celý posudek Ptáčník zveřejnil ve svých vzpomínkách s dodatkem a přesvědčením, že jednou kniha vyjde i s těmito slovy jakož s předmluvou.

„*Karel Ptáčník patřil ve svých prózách z padesátých a šedesátých let k autorům, jež měli vyhraněnou a jednoznačnou představu o společnosti a o světě, jeho pohled na realitu byl přímočarý, řekl bych daný.*“³⁷ Obecně lze tedy o Karlu Ptáčníkovi říci, že ačkoliv na literární scénu vstoupil suverénním románem, jeho kritický pohled na tehdejší poměry v socialistické společnosti jej zahnal do ústraní.

V normalizačních letech pak hledal svou cestu, po níž se spisovatelsky vydat. Přestože se nevzdával a snažil se o nalezení nových témat, s nimiž by uspěl, nebyl tak zcela spokojený a jeho pozdější díla se nestala tolik významnými a kritikou ceněnými. Sám se označil za „umlčeného kronikáře“.

³⁵ VŠETICKA, František. In: PTÁČNÍK, Karel. *Úraz a Marie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 5.

³⁶ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 392.

³⁷ VŠETICKA, František. In: PTÁČNÍK, Karel. *Úraz a Marie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 5.

3 Románová trilogie „o městě na hranici“

Románovou trilogii Ptáčník zasadil do blíže neurčeného města na severomoravské hranici tehdejší Československé republiky. Je však jisté, že autor částečně čerpal ze svých vlastních zážitků během pobytu v Bruntále. *„Bylo mi jasné, že musím o tom městě v pohraničí napsat, stejně jako jsem musel napsat o svém totaleinsatzu.“*³⁸ Z tohoto tvrzení vyplývá, že nejen těsně poválečná situace, ale také události 50. let pro něj nebylo ničím uzavřeným a překonaným. Zároveň Ptáčník ve svých vzpomínkách zmiňuje, že kromě vlastních zážitků vyzvídal informace a sbíral materiály o poměrech ve městě během prvních fází osidlování, jichž se přímo neúčastnil. Ptáčník mimo to vzpomíná na poškození vztahů s bruntálskými obyvateli, protože někteří jeho hrdinové byli skutečnými lidmi tehdy žijícími v Bruntále nebo jiné veřejně činné osoby, které v díle úplně vynechal. Byl si vědom, že historie je ještě příliš živá a tito lidé v době vydání knihy v Bruntále stále žijí. Kritické články vydávané v novinách jej navíc přesvědčily, že bude lepší Bruntál nenavštěvovat.

Josef Vohryzek ve svých Literárních kritikách zdůrazňuje: *„U Ptáčníka je vše podřízeno silné, původní, živelné potřebě vyprávět. I jeho kronikářství je živelné, svobodné, je jen součástí mozaiky, vyplouvá tu a tam na povrch a zase se nadlouho ztrácí. (...) Historické události jsou mu aspoň v těch silných, původních partiích tohoto románu jen oporou, lešením. Nejsou jen záminkou, pomůckou románové stavby – on o nich chce vyprávět.“*³⁹ Celou trilogii tak lze skutečně pojmout jako velkou románovou kroniku onoho města a osudů lidí v něm žijících. Ptáčník sleduje život ve městě v letech 1945 -1956.

Město na hranici je první román této trilogie. Po úspěšném románu *Ročník jedenadvacet*, se *Město na hranici* stalo autorovým druhým významným dílem, jež Ptáčník poprvé vydal v roce 1958. Děj líčí události v pohraničním městě v rozmezí pouze jednoho roku, a to od května 1945 až po první poválečné volby v květnu roku 1946. Toto časové období charakterizuje mnoho dramatických událostí, které proběhly na pomezí dvou historických epoch. Ptáčníkovi bylo dobovou kritikou vyčítáno, že se tímto románem pustil do vědomé kritiky s románem *Nástup* Václava Řezáče vydaného v roce 1951, který tematiku osidlování a odsunu vyličil schematictějším, pro režim přijatelnějším způsobem.

³⁸ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 122.

³⁹ VOHRYZEK, Josef a kol. *Literární kritiky*. Praha: Torst, 1995, s. 122.

Na Ptáčnickův román *Město na hranici* se zaměřila také nelibost ze strany Ústředního výboru KSČ a román byl vybrán jako dobově nepřijatelný. K tematice odsunu Němců přistupoval zcela nově. Poukazuje mimo jiné právě na skutečnost, že se při osidlování a odsunu česká strana dopustila řady násilných činů na Němcích a situace nebyla tak černobílá jako ji vykresluje Václav Řezáč. Ptáčnick však popírá, že by s Řezáčem vědomě polemizoval. „*A nechtěl jsem s Řezáčem polemizovat, jen jsem napsal, jak to v tom našem pohraničí doopravdy bylo – a v tom se s ním kapánek rozcházím. Někde i dost podstatně. Ale spíš úplně, protože já tam strávil deset let života a poznal jsem hraničáře asi tak, jako pak v Praze spisovatele.*“⁴⁰ Ptáčnick již měl udělenou Státní cenu a taktéž byl členem KSČ, proto jej postih prozatím minul.

V druhém díle trilogie *Noc odchází ráno* můžeme vnímat jisté ztotožnění se autora s postavou Antonína Kuzmíka, místního kronikáře. Prostřednictvím něj a reakcí spoluobčanů na vypracovanou kroniku autor naznačuje, že pokud se píše o historických událostech zrcadlících nedávno uplynulá léta, musí být vyprávění pojato pravdivě a realisticky. „*...nesmíš mít lidi za blbce. Vždyť to budou číst lidé, kteří to prožili a kteří o tom něco vědí.*“⁴¹ V tomto pojetí můžeme Ptáčnicka vnímat právě jako jednoho z autorů 50. let tzv. narušitelů budovatelské koncepce prózy a vidět v něm snahu právě o reálné vykreslení skutečnosti.

Karel Ptáčnick po kritice, kterou dostal za *Město na hranici* rozmýšlel, zda se do prostředí pohraničního města literárně vrátit a napsat pokračování. „*Jde nám však ještě o jinou věc, na kterou se dnes zapomíná: že má-li umělec svým 'sebevyjádřením' říci něco společensky závažného, něco esteticky cenného, nemůže nikdy vyjadřovat jen sebe, ale sám v sobě musí nalézat a vyslovovat výraz množství, socialistického společenství – být při své vyšší osobitosti typem.*“⁴² Kritizována byla velká míra subjektivní pravdivosti, upřímnosti umělce, což samozřejmě nebylo v souladu s tehdejší ideologií a kritika měla pocit, že se tato stránka zvrhá v subjektivismus. Tento článek s názvem *Pravdivost především!* vydaný v Rudém právu se však nevztahoval pouze na Ptáčnicka, ale také na Škvoreckého Zbabělce.

⁴⁰ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 234.

⁴¹ PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 451.

⁴² DROZDA, M., PAROLEK, R. Pravdivost především! In: *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. Praha: Komunistická strana Československa, 28.2.1959, 39(58), s. 2.

Toto tvrzení potvrzuje další analytický článek k románu *Šestapadesátý*: „...rozpor mezi na obdiv stavěnou objektivitou vyprávění a víceméně skrytou projekcí subjektivních hodnotících zřetelů, se promítá do celé struktury, poznamenává všechny složky i jejich vzájemné relace a není ho schopna paralyzovat ani snaha převést vnější děje do sféry introspektivní, což se často stává u mnoha vypravěčů východiskem z nouze.“⁴³ Ptáčník se ani po kritice prvního románu neodpoutal od svých subjektivních názorů, ba co víc v mnohých pasážích dalších dvou románů mohou být ještě více zřetelné. Možná, že autor tak nějak skrytě usiluje o svobodu umění, svobodu vyjádření a jedná se o pomyslný počátek událostí s uvolňováním v 60. letech. Značí to například výrok postavy Kuzmíka v jednom z románů. „Spisovatel musí být nad stranami, aby nebyl poplatný, aby mohl rozdávat řafky nalevo i napravo (...). Spisovatel musí být nezaujatý, neprodejný, nanejvýš čestný, pravdomluvný – a já se o to snažím... ale jsem vůbec spisovatel?“⁴⁴

Romány *Noc odchází ráno* a *Šestapadesátý* se přílišného ohlasu u kritiky nedočkal a jako by byly zastíněny svým prvním nejvýraznějším dílem. Přesto sledují události 50. let a s velkou mírou kritičnosti pronikají do velké politiky, která ovlivňuje mikrosvět a osudy lidí v severomoravském městě. Celkové vyznění je ale nestranné, autor nějak výrazně nevyzdvihuje ani komunisty ani nekomunisty. Když retrospektivně pohlédneme do doby, kdy tyto dvě knihy vyšly, tedy do období druhé poloviny 60. let, můžeme konstatovat, že v té době strana nebyla tolik bdělá a byla naopak odvážná že vypustila tyto celkem kritické počiny mezi lid. Tehdejší tajemník ideologického oddělení Ústředního výboru KSČ Vladimír Koucký byl z druhého románu nadšen. Ani Ptáčník takové přijetí románu nečekal: „A když jsem pak u něho seděl, málem mě jeho připomínky porazily. Oproti očekávání mi neoznámil, že román nesmí být vydán, ale nabídl mi upřesnění některých událostí, které jsem uvedl příliš stručně, nepřesně nebo jen zcela povrchně, neznače podrobnosti. (...) A taky hovořil o chybách, jichž se strana v těch letech dopouštěla – a já měl dojem, jako by se těmi precizními údaji někomu mstil a jako by mi tím dával najevo, že s procesy nesouhlasil a nesouhlasí.“⁴⁵ Tato slova potvrzují právě onu rozvolněnost a názorovou rozvrácenost uvnitř strany v 60. letech. Této skutečnosti si je vědoma také dobová kritika. Jiří Brabec ve svém kritickém článku

⁴³ BRABEC, Jiří. *Cesty k svébytnosti české prózy*. In: *Orientace: literatura - umění - kritika*. Praha: Čs. spisovatel, 1968, 3(4), s. 50.

⁴⁴ PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 86-87.

⁴⁵ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 197.

z roku 1968 oceňuje Ptáčnickův román *Šestapadesátý* jako jediné velké dílo politické problematiky onoho klíčového roku 1956. „Aby autor vytvořil iluzi pravdivosti příběhu, musel osnovat kausální řetězce, vytvářející sled situací, v nichž je 'zlidštěn', zprivatizován určitý obecný jev, událost, fakt. (...) Dobově příznačný fakt je beletrizován, transportován do příběhu, a protože existuje apriorní představa o popisované době, představa souhrnu událostí, musela se románová struktura rozpadnout do řady příběhů, které mají ve svém souhrnu podat komplexní zprávu.“⁴⁶ Brabec v podstatě konstatoval, že vytvoření obecného svědectví té doby nebylo zcela možné, proto se Ptáčnick dopustil mnohých chyb a román tedy postrádá skutečný rys konfliktní doby.

Noc odchází ráno, vydaný roku 1962, sleduje události ve městě mezi léty 1946-1953, tedy období budování poválečné společnosti pod křídly komunistické strany, tento román je poté zakončen smrtí Stalina. Odráží v osudech lidí naivní víru, že tento směr je jediný správný pro budování nového lepšího života. Z postav ale nesálá pouhé budovatelské nadšení, Ptáčnick zároveň poukazuje na problematiku, kterou s sebou doba nesla a jak zasahovala do obyčejných životů. O něco více je tomu v posledním díle „*V žánrové drobnokresbě je sesbíráno, co se zvenčí sesbírat dalo. Potkávají se příhody rázu politického a erotického, vnitrospolečenské pohyby jsou naraženy na vyzkoušené kopyto milostného trojúhelníku a maloměstské diplomacie. (...) Je to extenzivní próza, kvantitativní literatura v zásadě popisná. Poezie, vtip, myšlenka jsou přidávány k popisu.*“⁴⁷ Ptáčnick skutečně popisuje životy lidí se vším všudy, proto se nebrání ani erotickým scénám či motivům nevěry. Chybu, a tedy ne přílišné přijetí románů, kritika viděla zřejmě v tom, že konkrétně téma milostného trojúhelníku se týká vysoce postavených komunistických dogmatiků a má tak vliv na politickou scénu ve městě. Ptáčnicka lákalo právě toto zobrazení člověka nejen ve sféře veřejné, ale také v té soukromé. Zdůrazňoval jeho potřeby citové, intimní. Ptáčnickovi budovatelské hrdinové tedy na rozdíl od Řezáčových nejsou naplnění štěstím vycházejícím pouze z veřejného, politického činění, ale chtějí také žít své soukromé životy. „*To je svět, v němž se Ptáčnick pohybuje nejjistěji, tady svým postavám rozumí, dokáže v pravém slova smyslu rozhořet jejich vášeň plamenem, který spaluje, přetavuje, proměňuje. V tom pozdním 'hříšném' probuzení citů cítíš hoře i štěstí, malost i vznešenost člověka, vnitřní napětí,*

⁴⁶ BRABEC, Jiří. *Cesty k svébytnosti české prózy*. In: *Orientace: literatura - umění - kritika*. Praha: Čs. spisovatel, 1968, 3(4), s. 52.

⁴⁷ SUCHOMEL, Milan. *Opožděný román*. In: *Host do domu: měsíčník pro literaturu, umění a kritiku*. Brno: Svaz československých spisovatelů, 6.1964, 11(6), s. 63.

*kteřé jindy Ptáčník postavám dodává prostředky víc efektivními než dramatickými.*⁴⁸ V celkovém vyznění je ale soukromý život v tak těsném sejetí života veřejného (politického), protože v těch letech se byl součástí každého běžného dne těchto lidí. Nakonec tak z románů Karla Ptáčníka stejně jako u Řezáče vyznívá, že člověk osobnostně roste pouze ve sféře veřejné, v politických kruzích, v nichž tvoří lepší budoucnost a soukromý život jej často přivádí až k tragickému konci.

Ve druhém díle trilogie na rozdíl od ostatních dvou Ptáčník promítá fakta a data velkých světových dějin právě probíhajících. Jak již bylo zmíněno, v tomto románu autor promlouvá skřze postavu taxikáře Kuzmíka, který ve městě vykonává funkci kronikáře. Román *Noc odchází ráno* čtenáře stručně informuje o událostech jako byly Norimberské procesy, postup války v Koreji, konkrétní politické procesy nebo číhošťský zázrak. V Šestapadesátém to jsou pak polské a maďarské reakce v roce 1956. V knihách jsou tyto události nejen zmíněny, ale autor vkládá také titulky nebo stručné záznamy z novin, čímž se snaží své malé pohraniční město zasadit do kontextu skutečného sledu nejen národních, ale také světových dějin.

Ve druhém románu se Ptáčník pokouší o rozrušení kronikářské chronologické kompozice tím, že příběh začíná smrtí Stalina, poté popisuje události předcházející a děj je opět ukončen Stalinovou smrtí. *Šestapadesátý* se dle kritiky nejvíce přibližuje žánrové próze. Ačkoliv je kompozice víceméně chronologická, již tolik jako kronika nepůsobí. Stále se ale Ptáčník neoprostil od toho, že hlavním hýbatelem dějem jsou především veřejné události, jež aktivizují jednání a chování hlavních postav, přičemž některé z nich nemají ani příliš rozvinutý vlastní osud a na scénu vstupují pouze v politickém kontextu.

⁴⁸ JUNGSMANN, Milan. *Obléhání Tróje: literární kritiky a listy ze zápisníku z let 1958-1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 96.

4 Odraz společenské reality v románové trilogii

4.1 Odraz společenské reality do roku 1948

První díl z trilogie je uveden prologem, ve kterém jsou krátce a stručně vylíčeny osudy lidí dvou národů společně žijících ve městě před válkou, a především během mnichovských a okupačních událostí. Ptáčník začíná slovy, jež značí jakousi rutinu, neměnný stav, zaběhlý řád ve městě, společný, ničím nerušený život Čechů a Němců: „*Město žilo klidně, spořádaně, a nic nemohlo změnit onen pevný řád, který životu vtiskla zvolna uplývající léta a zvyklosti. (...) Nic mimořádného se nedělo v tom městě a lidé si přáli, aby tomu tak bylo věčně.*“⁴⁹ Zaměřuje se na náhlou změnu ve vztazích mezi dvěma národy, změnu ve vztazích nejprostších a každodenních, které později ovlivnily poválečné dějiny.

Ptáčník poukazuje na naprosté odlidštění člověka, ztrátu zábran vedoucích k neomluvitelným činům, projevům násilí a krutosti, které onen převrat v Němcích vyvolal. (V následujících částech díla to však již nejsou jen Němci.) Příkladem je postava patnáctiletého mladíka *Seppa Seidla*, který k smrti ubodal židovského doktora. Tato událost je zřejmě inspirovaná skutečným příběhem z Bruntálu. „*Tento rok se zároveň rokem tragickým, když byl z rasových důvodů zavražděn fanatickým henleinovcem W. Rosenzweild.*“⁵⁰ Ptáčník tím značí fakt, že napětí v pohraničí sílilo již dříve pod rostoucí mocí Henleinovy Sudetendeutsche Partei (SdP). Němci se dopouštěli taktéž velkých škod na domech českých rodin. To byl také důvod, proč mnoho českých rodin město po okupaci okamžitě opustilo.

4.1.1 Odraz osidlování a odsunu

V dalších částech románu (*Město, Lidé, Na hranici*) je město zobrazeno bezprostředně po osvobození. Do děje vstupují noví obyvatelé, Češi hledající své místo k životu. Prvními muži v tomto městě jsou stolař Slávek Toman, taxikář Kuzmík, penzista Mrázek, automechanik Kupka a obchodník Raclavský. Ústřední postavy, jejichž osudy jsou dále rozvíjeny v následujících románech. Tito muži se ihned po příjezdu do města snaží zmocnit radnice, dát ve městě po válce vše do pořádku a opět pod českou „nadvládu“.

⁴⁹ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 10.

⁵⁰ CEPEK, Josef. *Bruntál: příběh nejstaršího města*. Bruntál: Město Bruntál, 2013, s. 33.

Nově příchozí muži poté provádějí soupis německého majetku a rozdělují si jejich domy, často bohaté vilky, fabriky i živnosti a pomalu plánují nutnost vystěhování německého obyvatelstva. „*Chtěli bychom živnost, říkali bezostyšně, stolařství, zámečnictví, cukrárnu, textil. Ne velkou, ani příliš malou. Dobře zavedenou, ne vybrakovanou. Ne vykradenou od nějakých zlodějů, kteří přišli před námi. A chtěli bychom ji hned. Nikdy jsme vlastní živnost neměli, ale teď ji chceme.*“⁵¹ Na této ukázce je zřejmé neukázněné chování českých obyvatel, kteří v poválečných letech využili příležitosti nabýt majetek. Navíc oficiálním schválením odsunu německého obyvatelstva na Postupimské konferenci v srpnu 1945 vedlo mezi osídlenci k přesvědčení, „*že jejich odchod do pohraničí má smysl a reálnou perspektivu.*“⁵² Celkový dojem z Ptáčnickova popisu osídlování je velmi chaotický, neorganizovaný a velmi bouřlivý.

Mezi obyvateli města však ještě dlouho panuje krutá brutalita ze strany Němců. Ptáčník tak zobrazuje nemilosrdné činy Němců, kteří v touze bojovat do poslední chvíle o své vítězství neznají hranice lidskosti. Ať už to jsou násilnosti, střelby nebo žhárství. Obraz odporu německého obyvatelstva je znázorněn velmi naturalisticky a děsivěji než v dřívějším románu *Nástup* Václava Řezáče. Na rozdíl od Řezáče není u Ptáčníka tolik zřetelná hranice mezi dobrem a zlem a německé obyvatelstvo tedy nepůsobí výslovně jako „to špatné“.

Nutnost odsunu a uplatnění principu kolektivní viny i na Němce, kteří například nikdy v průběhu války nedrželi v rukou zbraň, je přímo zřetelná v pasáži knihy líčící atmosféru noci před prvním transportem. „*Ta noc, jež nutila k zamyšlení, jež odpírala spánek znaveným, jim prozradila, že se nad jejich rozklenula nad jejich hlavami, protože ji sami přivolali. Řekla jim, že nebylo jediného viníka, ale že se jimi stali všichni, protože nepochopili, že je možno ubránit se paličům, že bylo možno dovolat se pomoci, že bylo možno spojit se k obraně a nikoli k útoku. Že bylo čestnější zemřít v boji se zlem než žít v očekávání spravedlivého trestu. Řekla jim, že přišel trest – a že byl neúměrně nízký jejich vině.*“⁵³

Otázka viny a trestu není však u Ptáčníka zcela jednoznačná. Své postavy Němců nehodnotí jako záporné a postavy Čechů jako kladné. Chápe jejich činy, které jsou motivovány dosažením spravedlnosti. Ve vztazích mezi příslušníky zneprátelených

⁵¹ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 149.

⁵² ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005, s. 31.

⁵³ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 221.

národností se pak často setkáme i se soucitem a empatií. „Musel myslet na inženýra Webera, na toho starého, drobného mužíčka, který byl správcem vodárny po čtyřicet let a jemuž záviděl jeho znalosti. I jakousi úctu k němu pociťoval, úctu k jeho stáří – a obdiv. (...) Zemánek si uvědomil, že by mohl toho drobného človíčka mít i rád. Jako kamaráda v práci, jako mistra a nadřízeného. Za určitých okolností. Za určitých předpokladů.“⁵⁴

Ptáčník přichází s realistickým pohledem na chování Čechů, kteří se v touze po pomstě a hrůzostrašných prožitcích z předchozích let dopouštěli na nevinných Němcích činů naprosto se vymykajícím mezím lidskosti. Je tak setřena ona schematičnost a černobílý pohled na tuto historickou událost. Názorný příklad můžeme zpozorovat na postavách Kočnara a Garšice.

Kočnar, jemuž Němci zabili ženu, se po válce vrací do města a stane se vězeňským dozorcem. Právě jeho postava je typickou ukázkou poválečného chování Čechů. Vězni pod jeho dohledem krutě pykají za všechny své viny. Kočnar byl nemilosrdný i k českému udavači Mazáčovi: „Jen pět kroků bylo napříč celou, ale jako by pět nekonečných minut trvala cesta tomu obrovitému vězeňskému – a Mazáč si vtiskl pěsti do očí a začal bědovat dřív, než mu tvrdá pěst rozrazila rty a než klesl k zemi, udeřen těžkým svazkem klíčů.“⁵⁵

Velmi významnou postavou násilníka je také policejní komisař Garšic, který ve městě pobýval i během okupace. Garšic jako velitel nově vytvořené národní grady pomstí dva zavražděné Čechy tím, že náhodně vybere pět Němců. Mezi nimi byl vybrán i nestranně smýšlející Alfred Hartig: „Alfred porozuměl a považoval to za správné. Zabíjet se nemá, myslel si, lidé na sebe nemají být jako psi. K čemu to. Každý se má starat sám o sebe, a ne o druhé. Alfred nemá nic proti Čechům a nezlobí se ani na jediného Němce. (...) Je smířen a necítí potřebu přemýšlet o takových věcech – ale pojednou se před ním objevili dva gardisté a rvali ho z řady.“⁵⁶ Na svědomí má také smrt dcery německého hospodského Janische. Postava Garšice je inspirována skutečným představitelem revoluční gardy z poválečného Bruntálu. „...ale té události jsem se vyhnout nemohl, musel jsem ji v tom románu mít, udála se – a těch pětáctýřicet Němců je dodnes zakopáno v zahradě zámku, v němž měl Garšic velitelství a kde pořádal orgie s Němkami z lágru.“⁵⁷

⁵⁴ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 212.

⁵⁵ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 130.

⁵⁶ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 106.

⁵⁷ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 121.

Karel Ptáčník tak dosvědčuje fakt o nutnosti zobrazení reality ze všech úhlů pohledu. Garšic je později komunisty označen za špatného, nevhodného pro stranu a pod tíhou svého osudu páchá sebevraždu.

4.2 Odraz národní politiky 1948-1956

Po odsunu Němců se střed pozornosti ve městě obrací k budování nové politiky. Politiky, která byla v poválečných letech budována nejen na úrovni celonárodní, ale i na úrovni malé politiky ve městech velkých i menších. Výraznými dějovými pasážemi se stávají schůze zástupců jednotlivých povolených politických stran (strany komunistické, strany národně socialistické, strany lidové a strany sociálně demokratické), k čemuž se vážou nejruznější střety názorů a zároveň mnohdy váhavé úvahy jednotlivců o vstupu do komunistické strany. V tomto směru opět můžeme najít motivy, které se dají považovat za autorův záměr, a sice motivy zdánlivé všednodennosti, na jejímž pozadí vznikají velké historické dějiny.

Ptáčník v této části už trochu více podléhá ideologii a schematismu a komunistická strana je za ostatními vyzdvihována. O tom svědčí například fakt, že veškeré obrazy schůzí probíhají v rámci komunistických shromáždění, nikoliv shromáždění ostatních stran. *„Být komunistou, to znělo v těch dnech nově a jinak než dříve. Odvážněji hrději. Už za tím jménem nestáli jenom nezaměstnaní, nuzáci, utlačovaní, nespokojení – ale také desetitisíce bojovníků, kteří padli pro svou víru a statisíce vězňů. A Sovětský svaz a sovětská armáda. Nesmírná síla a moc.“*⁵⁸

Jednou z výrazných postav prvních poválečných let v Ptáčníkově městě je nově zvolený tajemník Kadlčík. *„Mluvil hlasitě, důrazně, sevřel pěst a mával jí jako kladivem. A v lidech zůstala z té řeči některá slova pevně vězet: náš cíl... půjdeme nebojácně... náš nejvěrnější spojenec... nikdy už se nesmí vrátit... spravedlnost pro všechny... lepší úděl... socialismus.“*⁵⁹ Autor tímto realisticky vykresluje postavy mladých ambiciózních lidí, politických kariéristů, toužících po vlastním prospěchu, výborné řečníky, kteří svými přesvědčovacími prostředky dokázali přivést lid na svou stranu. Zároveň je narušováno do té doby přetrvávající tvrzení, že všichni komunisté jsou čestní neomylní lidé, kteří jdou za každé situace příkladem lidu. Na Kadlčíka, jenž mimo jiné představuje reálnou postavu bruntálského předsedy národního výboru Ladislava Hladkého, je nakonec prozrazeno

⁵⁸ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 302.

⁵⁹ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 304-305.

kolaborantství a krádeže. Jeho činy jsou ponižujícím způsobem potrestány vyloučením ze strany za přítomnosti všech funkcionářů. „*Ty a komunista?*“ *vmetl mu do tváře, „od kdy? Ty jsi pro mne jenom tím, čím jsi vždycky byl: pasák, povaleč a prospěchář.*“⁶⁰ Zde je opět zřejmý rozpor s Řezáčovým Nástupem – jeho ústřední postava Jiřího Bagára je vykreslena jako morálně bezúhonný komunista jednající vždy bezchybně.

Postavy příslušníků jiných soudobých politických stran mohou v kontextu komunistických schůzí působit zoufalým dojmem. Ačkoliv to není v textu přímo napsáno, čtenář vycítí, že převaha komunistů je zřetelná. Vždy je při debatách rozpoznatelný boj více komunistů na jednoho národního socialistu či lidovce. Jednoduše řečeno, jako představitelé jiné strany jsou charakterizováni pouze konkrétní jedinci, zatímco v případě komunistů lze vycítit rostoucí kolektivní síla. „*Ani doufat si netroufl v tak velké vítězství, ani odhadnout nedovedl sílu toho nového, čerstvého proudu, který už rok proudil od země od východu.*“⁶¹ Takovým ideologickým optimismem Ptáčník uzavírá i drtivé vítězství ve volbách roku 1946. Ve volbách, v nichž komunisté zvítězili i přes nejednotnost uvnitř strany a různé chyby prospěchářů, kteří se onu myšlenku „*snažili pošpinit a kteří ji ublížili, tváříce se, že ji přijali za vlastní.*“⁶²

Ptáčník na jednání a chování svých postav zobrazuje taktéž přesvědčovací tendence o vstupu do stran v období před prvními poválečnými volbami. Někteří protagonisté mají svůj jasný názor, k čemu se přiklonit. Ať už to bylo celoživotní přesvědčení či touha po změně. Jiní jsou zobrazeni jako rozporuplné osobnosti, které nastolením nových pořádků stále tápou, ke kterému břehu se přiklonit. Bezprostředně po volbách 1946 se novým předsedou stává chamtivý živnostník Raclavský. Ten se vybarvuje ve chvíli, kdy dochází k únorovému převratu v roce 1948. Ačkoliv věřil, že je jako člen komunistické strany pod jakousi ochranou, byl si vědom, že jako živnostník nemůže obstát. „*Raclavského zamrazilo v zádech, bylo mu jako utopenci, z náměstí i z přijímače na něho útočily vlny té výhružné vřavy, rozepjal si límeček košile, co dělat, proboha, co teď přijde?*“⁶³ Takové myšlenky se mu honily hlavou při poslechu aktuálních událostí z Prahy, kterým nerozuměl, což odkazuje na jeho politickou nevyrovnanost. Rázné opuštění schůze spolu s Juráskem jakož představitelům národně socialistické strany poté vede k vyloučení Raclavského ze strany, okamžitému zabavení jeho živnosti a on jako

⁶⁰ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 388.

⁶¹ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 597.

⁶² PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 597.

⁶³ PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 65-66.

zlomený člověk opouští město. „Uznávám, zrada se má trestat, ale copak Raclavský nebo Jurásek někomu ublížili? Ublížili třeba mně, když odešli ze schůze? Nebo když ministři odešli z vlády? Byla to vyšší politická hra, která se nás obyčejných lidí vůbec netýká.“⁶⁴ Tato výpověď kronikáře Kuzmíka, skrze něhož promlouvá sám Ptáčník, ukazuje zamyšlení nad morální stránkou věci. Proč jsou trestáni nevinní? A čím se vlastně provinili? Zároveň poukazuje na propojení velké a malé politiky. Politických událostí, které probíhaly v Praze a téměř okamžitě zasáhly do dění malé politiky v menších městech i vesnicích. Nabízí se zde tedy otázka: Opravdu se tato vyšší politika obyčejných lidí netýká? Kuzmík je rozporuplná osobnost, stále hledá svůj životní smysl, pravdu a touží po naplnění lásky. Je příkladem člověka, který se po převratu raději drží zpět a příliš se do dění nezapojuje a pokud ano, tak pouze s jistým odstupem. Jeho politické názory a pravdy jakoby nevycházejí z něj, jsou spíše silně ovlivněny společností, jíž se obklopuje, a především jeho životní láskou Boženkou, která naopak po únorovém převratu politicky velmi vzroste a stává se z ní významná funkcionářka. Zároveň je Kuzmík jedna z mála postav, na jejíž psychologické vykreslení se autor nejvíce zaměřil a snaží se skrze něj jakož obyčejného člověka zobrazit velké drama lidí a doby – Kuzmíkova lidská primitivita a naivita je ale v mnohých situacích tak silná, že celkové vyznění autorova záměru nemusí být zcela věrohodné. „A právě proto, že neunesl nic z toho, co mu uložil autor, bortí se značná část autorova uměleckého záměru - 'zlidštit' politickou osnovu románu postavou, jež má dost volného prostoru pro osobní problémy – hned v zárodku, a neuspěje ke své realizaci.“⁶⁵

Únorový převrat zdá se být v obecném vyznění přivítán optimisticky. Z kruhů funkcionářů jsou opět odstraněni „zrádci“ a poslední pochybovači přistupují k názoru o nutnosti nastavení nových poměrů ve společnosti. Na místo předsedy okresního výboru přichází ambiciózní Říha, bývalý ředitel textilních závodů. „Nastane konec idylických časů a zpotíte se, soudruzí, funkce se nenosí jenom na klopách a pro parádu, funkce – to je setsakramentská dřina a odpovědnost, bude se z vás kouřit, okres musí klapat jako hodinky, každý z vás je v těch hodinkách jedním kolečkem a na každém kolečku záleží.“⁶⁶

Ptáčník tak bravurně zobrazuje fakt, že do vysokých pozic nastupují komunističtí

⁶⁴ PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 79.

⁶⁵ JUNGSMANN, Milan. *Obléhání Tróje: literární kritiky a listy ze zápisníku z let 1958-1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 97.

⁶⁶ JUNGSMANN, Milan. *Obléhání Tróje: literární kritiky a listy ze zápisníku z let 1958-1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 99.

prospěcháři a dogmatici, kteří nastolují nové pořádky vedoucí k utužování poměrů v podobě neustálých kontrol a usměrňování soukromých životů lidí. Kádrový profil zdá se být důležitější než cokoliv jiného. Říha je charakterizován jako velmi schopný a obětavý, ale velmi tvrdý a neústupný. Ptáčník jej vykreslil jako „okresního Stalina“. Pro mnohé straníky působil jako ideální komunista. Ten, jež je ve straně nutný, a jemuž věří. Nebo možná se mnohdy k víře toho, že je vše správné, snaží sami přesvědčit: „Vždycky, když vidím, jak dobří a poctiví komunisté straně vlastně ubližují. Když jednají tvrdě, bezohledně, jako bez rozumu... dogmaticky. Říha třeba... i Raška někdy (...). Ale potom si říkám: třeba to zrovna on... a zrovna teď, v této době, dělá dobře. (...) Vždycky se v historii opakovaly chvíle, kdy bylo třeba víc poslouchat a držet krok než diskutovat. (...) A není potom Říha ten nejlepší předseda, jakého jsme mohli dostat? Co o tom můžeš vědět tady u toho stolu? Za pět, za deset let o tom budeš vědět víc – a budeš si hrát na chytráka a řekneš: Já měl tenkrát pravdu.“⁶⁷ Víra ve správné vedení tak silné osobnosti je pak pošpiněna nejen soukromým životem Říhy, který z bezhlavé lásky k Božence rozvrací její manželství s Kuzmíkem, ale také zničením vesnického zemědělského družstva v jeho okrese. Jako postava „okresního Stalina“ náhle umírá jen pár měsíců před Stalinem, čímž Ptáčník symbolicky zakončuje éru kultu osobnosti.

Jako významnou postavu takzvaného kariéristy a prospěcháře můžeme považovat Lojzu. Na rozdíl od Říhy má trochu jiné postavení. Na funkci ředitele komunálu se dostává z pozice obyčejného dělníka a na této pozici nahrazuje svého bývalého mistra Tomana. Lojza se okamžitě ujímá procesu důsledné kontroly kádrových posudků všech pracovníků a většinu z nich ihned propouští. Využívá svého postavení a moci, která se mu nad podřízenými nabízí, aniž by si uvědomil, že on sám jedním z nich ještě dříve býval. Ačkoliv si své postavení umí obhájit: „Já jsem totiž stranou pověřen dělat funkci, kterou zrovna dělám. Já si o ni neříkal. Já netoužím po kariéře. Já sloužím. Jsem veřejný činitel. A jestli urážíš, jestli se mi vysmíváš, urážíš taky stranu.“⁶⁸, je v podstatě figurka. Figurka vysokých funkcionářů, kteří na pozice různých stranických organizací dosazují přesně takové lidi, kteří se jim tam hodí, především lehce manipulovatelné. „Byl přesvědčen, že dělníci tak jednají nikoliv proto, že je to masa nemyslicích lidí, s nimiž můžeš dělat, co se ti zlíbí, ale proto, že bezmezně věří, aniž cítí potřebu ověřovat si fakta, která jim předložíš.“⁶⁹ Tento postoj vyjadřuje Ptáčník skrze postavu Rašky,

⁶⁷ PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 412.

⁶⁸ PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 97.

⁶⁹ PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 97.

nástupce Říhy na pozici předsedy okresního výboru. Značí tak skutečnost, že snaha vytvoření beztřídní společnosti nebyla tak zcela možná, dělníci byli znovu stavěni do podřadné pozice. V tomto kontextu poukazuje mimo jiné i na vyrobené usnesení dělníků k politickým procesům Rudolfa Slánského nebo Ondřeje Stvinohy, která byla jakýmsi vzorem a obhajobou funkcionářů v nižších správních celcích. Nelze si tedy nevšimnout Ptáčnickova negativního postoje na totalitní způsob vlády malé skupinky lidí, jež nebrala v potaz opravdové zájmy a potřeby lidí, a tím se vlastně postupně odvracela od původně prohlašovaných idejí.

Již zmíněnou postavu truhláře Tomanu můžeme považovat jako příklad člověka procházející vnitřním vývojem doprovázeným různými pochybeními a selháními a zároveň jako literární typ kladného hrdiny. Ve funkci prvního předsedy ještě formujícího se národního výboru v prvních poválečných dnech nebyl příliš úspěšný, proto se vrátil ke své truhlářské profesi. V té chvíli se ocitl v bodě, kdy sám nevěděl, k čemu se přiklonit. O správnosti komunistických idejí nebyl sám přesvědčen, což vycítil národní socialista Jurásek. Skrze něj Ptáček podává realisticky kritický názor opoziční tendence. „*A ten komunismus, to je taková hrozná věc? „Máš ty zdání,“ řekl Jurásek. „Víš, jak to vypadá v Rusku? Jen se zeptej našich lidí, kteří se odtud vracejí. To nejsou poměry pro nás. Seberou ti živnost, barák, děcko, vtloukají do nich politiku vrškem spodkem – dej pokoj. (...) Máme se všichni stejně? Nikdy mít nebudeme. Můžeme so být všichni rovni? Blbost. To by tak oni chtěli. Hovadismus.*“⁷⁰ Toman nakonec podléhá silnější tendenci a přihlásí se do komunistické strany. Ta mu zajistí opětovný krátký vstup na pozici vedení města. V té chvíli podléhá kariérnímu růstu, stává se z něj panovačný hrubián prosazující své zájmy nad potřebami obyčejných lidí. Proti Tomanovi je pak napsána báseň, která tento postoj shrnuje:

*„Vymřela kasta továrníků,
pupkáčů, příživníků
a už je po nich veta,
však novou svatozář
funkcionář
ted' do prostoru metá.
To zatajit se nedá:*

*zrodil se pan předseda.
Jak začal šířit svatozář,
hned ztratil lidskou tvář
a dobude prý světa.“⁷¹*

⁷⁰ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 232-233.

⁷¹ PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 504.

Toman se opět kladným hrdinou stává ve chvíli, kdy mu zemře právě narozený syn. Dochází tak k jistému prozření a uvědomění si pravých hodnot.

„Neslavný osud potkal také soukromé podnikání v živnostech a obchodu. Zpočátku byla sice prováděna řada ekonomických a sociálních opatření s cílem zlepšit postavení drobných živnostníků (např. zákon o národním pojištění, zákon o živnostenské dani); to se brzy mělo změnit. Po zásobovací krizi v létě 1948 potřebovali komunisté najít viníka. Živnostníci a obchodníci byli tak označeni za 'sociální základnu' a hlavní zdroj reakce, takže začaly sílit hlasy volající po likvidaci soukromých živností.“⁷² Tato historická skutečnost, tedy kolektivizace a likvidace soukromých podniků, se v trilogii dotkla nejen již zmíněného obchodníka Raclavského, ale i Tomanova truhlářství. Toman ji zprvu přijímá s nadějí. Odevzdává svou živnost místnímu komunálu a stává se jeho prvním ředitelem.

*„V únoru 1956 se v Moskvě konal XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu. (...) Daleko větší senzaci a doslova překvapení však způsobil následný Chruščovův projev, v němž obvinil ze závažných chyb, a dokonce zločinů při vedení strany a státu dosud nedotknutelnou osobnost J.V. Stalina. (...) Kritika Stalina měla za následek dramtizaci společenské atmosféry v řadě zemí sovětského bloku.“⁷³ Do kontextu těchto událostí klíčového roku 1956 zasazuje Ptáčník obyvatele svého města v posledním dílu trilogie s příznačným titulem – *Šestapadesátý*. Rok, jemuž v Československu předcházela problematičtější hospodářský vývoj, měnová reforma a z toho pramenící deziluze o snadném budování socialismu. Skepsí a zklamáním ze skutečné povahy komunistické moci prochází v románu postava Tomana, pro nějž jakožto poctivého ředitele komunálního orgánu je důležitější hospodářská prosperita než kádrové profily svých zaměstnanců. Do zdi naráží ve chvíli, kdy je z funkce právě z těchto důvodů odvolán. *„Vlastní názor si dej za klobouk a vyplňuj hlášení a výkazy, ale tak, aby ses vešel do Raškovy představy, a nestarej se o skutečnost a neukazuj na chyby, protože ukazuješ své vlastní chyby – a taky Raškovy – a Raška nemůže vlastní chyby ukazovat těm nad sebou, do jejichž představ se zase musí vejít jeho hlášení a výkazy.“⁷⁴ Z těchto slov jasně vyplývá, že si je Toman vědom bezvýchodnosti aktuální situace, přesto Ptáčník staví jeho postavu v konečném**

⁷² ČAPKA, František a Jitka LUNEROVÁ. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: CPress, 2012, s. 128.

⁷³ VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 392-393.

⁷⁴ PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 40.

vyznění do nadějně víry v lepší zítřky, v příchod mladých komunistů, odborníků k vedení. Nutno podotknout, že Tomana v jistém optimismu drží také pevné rodinné zázemí.

Opačný případ tvoří postava Vajdy, místního opilce, jenž v průběhu trilogie zažívá různé vzestupy i pády. Prvním vzestupem je pozice vedoucího ve stranické organizace, pád přichází ve chvíli vyloučení z důvodu anarchie. Vajda se utápí v smutku, a hlavně v alkoholu. *„Jsi nespolehlivý živel a výbor k tobě nemá důvěru. Ale k čemu mám mít důvěru já? Já věřil Stalinovi A když jsem věřil jemu – proč ho mám dnes odsuzovat, když ani pořádně nevím proč? když nevím, co všechno udělal, co všechno zavinil – a já to musím vědět. Jak jinak ho mám odsoudit? Řeknou: represálie – a já nevím jaké a kolik a proč! Já nevím nic, nic, já vidím ty noviny i v noci, já je znám nazpaměť a tamti, a ukázal prstem k rohovému stolu, se ušklíbají a čekají, že se nám teď všechno rozklídí... a já jim dám znovu do dršky, protože nic se nesmí rozklížit, nic se nesmí ztratit... A kdyby ses mě zeptal proč? – tak nevím, co bych odpověděl. Řekl bych asi: Je to pro nás, pro všechny, protože je to dobré a správné a čisté...ale to jsme přece říkali i před deseti lety – a ve jménu toho jsme dávali do dršky... A ve jménu čeho jsme vlastně dávali do dršky?“*⁷⁵ Těmito slovy se vrací k těsně poválečným létům, kdy budovatelské nadšení pomalu vzrůstalo a neslo s sebou právě i násilí na těch, kteří jej nepodporovali. K zamyšlení jsou tedy otázky: Byl systém postaven na dostatečně pevných základech? Byla skutečně strana tak neomylná, jak se tvářila? Proč nebylo možné udělat změnu a postavit se jí?

Nad těmito myšlenkami o počáteční nadějně důvěře v komunistickou stranu a následné deziluzi a zklamání v souvislosti šestapadesátým rokem se ostatně se blíže vyjadřuje sám Ptáčnick ve svých vzpomínkách: *„Teprve XX. sjezd sovětských komunistů a Chruščov dokonce víc nám než lidem v Sovětském svazu otevřel oči. To byl otřes, který musel probudit ze snění i ty nejoddanější, a já si teprve v Praze uvědomoval partaj, nestvůrnost jejího aparátu, její dogmaticčnost a bobrovu neomylnost, která přežila i pád nestvůrného Stalina a jeho kultu... Být členem partaje tenkrát - to už nebyla záležitost přesvědčení a víry. Stranickost mezitím degradovala na formalitu, pro normální život téměř nezbytnou...*

Proč se všechny tyto moudré hlavy nerozhodly odejít ze strany a postavit se mimo a proti ní mnohem dřív, než tak učinili v roce 1968? Protože jsme se – z naivity, ale i z upřímného

⁷⁵ PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 95-96.

přesvědčení – domnívali, ne: to už jsme věděli určitě, že proti blbosti, byrokracii a dogmatismu lze bojovat jen zevnitř, jelikož tomu, kdo byl mimo partaj, se nedostalo sluchu, a jestliže ano, pak jen jako nepříteli. A kritici uvnitř se mohli zaštitit prohlášením: jsme přece komunisté a jde nám o zlepšení činnosti partaje.“⁷⁶

Postava Vajdy v románu nakonec spáchá sebevraždu. Zda právě z nemožnosti změny nebo pod tíhou vlastního osudu zůstává však jakoby nevysvětleno. „*Legitimaci měli všichni, kteří ho dnes tak ponížili, kteří mu nerozuměli a odkopli ho, komunisté, měli by ho vidět zrovna teď a musí ho tak vidět, aby se vzpamatovali, musí je varovat, musí jim říci, že protestuje, musí jim naznačit, že ví, že bezpečně ví, proč to všechno muselo tak skončit: pro pár slovíček upřímnosti a pravdy, – jak málo je toho a jak je to prosté – a byl přesvědčen, že jenom na něm leží odpovědnost za všechno, že jen v jeho dodřených vykloubených rukou spočívá záchrana, a držel se té myšlenky všemi silami, aby v sobě zadusil tu druhou a hrozivější: že totiž nikdo nezastaví ten příval zloby a nenávisti, jehož se stal první obětí, že je to logické a neodvratné – a spravedlivé!“⁷⁷* Skrze tyto Vajdovy poslední myšlenky můžeme jeho postavu včetně tohoto tragického zakončení celé trilogie vnímat jako jakousi skrytou rezignaci a revoltu samotného autora.

⁷⁶ PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993, s. 414-415.

⁷⁷ PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 336.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se věnovala spisovateli 2. poloviny 20. století Karlu Ptáčnickovi. Zaměřila jsem se na průřez jeho literární tvorby, která je pomyslně rozdělena na období do roku 1969 a tvorba v době normalizace. V prvním období jsou Ptáčnickova díla charakteristická pro velkou míru naturalistického vykreslení společnosti a politické polemiky. Karel Ptáčník se do konfliktu s režimem dostal v souvislosti s rozporem ve Svazu československých spisovatelů koncem 60. let. Ptáčník patřil k pravicovému křídlu vedenému Jaroslavem Seifertem, proto se v době normalizace stal zakázaným autorem a všechna jeho dosavadní díla byla vyřazena z knižního trhu. Ptáčník přesto psal dál. Prohlášení, byť zprvu opatrné, mu poté v roce 1984 umožnilo znovu vydávat. Výrazně se však již distancoval od politické tematiky a svá díla zasadil do izolovaných prostředí ať už pracovních, partnerských nebo jiných.

Tato práce se soustředí na díla z románové trilogie „o městě na hranici“, která byla postupně vydávána v 50. a 60. letech. Ptáčník si tímto svým počinem vysloužil mnoho pozornosti od dobové literární kritiky. Ta se soustředila především na první román z trilogie, *Město na hranici*. Jeho děj je zasazen do severomoravského města Bruntál a autor se zaměřil na těsně poválečná léta v tomto pohraničním městě, na témata osidlování a odsunu. Podobný román odrážející tuto tematiku vznikl již dříve. Václav Řezáč napsal budovatelský román *Nástup*. Ptáčník však na rozdíl od něj při zobrazení odsunu Němců a osidlování pohraničí klade důraz na negativní chování Čechů. Ačkoliv Ptáčník popírá, že s Řezáčem polemizuje, kritika přistoupila k porovnávání těchto dvou děl. Ptáčníkův realistický a neschematizovaný pohled na skutečnost nebyl oceněn.

V dalších částech trilogie rozvíjí životy svých hrdinů v kontextu budování nové politiky, utužování poměrů a poté také deziluze vůči správnosti režimu ve 2. polovině 50. let. Dle mého názoru jsou Ptáčnickovy názory vyjádřené v románech poměrně odvážně. Právě to bylo hlavním objektem negativní kritiky – výrazný subjektivismus a hodnotící zřetel, které do děl autor vkládá. Tato skutečnost vyplývá zejména z postav jakož obyvatel onoho města. Právě postavy jsou hlavními hybateli děje na pozadí budování socialistické společnosti. Ptáčník se neostýchá zobrazit je i ve stinných stránkách. Postavy stranických funkcionářů staví na základě jejich jednání a chování do role ne příliš vzorových osobností socialistického státu. Z analýzy těchto románů lze konstatovat, že většina

protagonistů prochází vnitřním bojem a nespokojeností, čímž autor zřejmě zobrazuje vlastní deziluze a zklamání z tehdejší reality.

Dlouhá léta odmlčení Ptáčnickovu tvorbu celkem poznamenala a v současnosti již autor v porovnání s ostatními výraznými osobnostmi české literatury 2. poloviny 20. století patří spíše mezi ty zapomenutější. Přesto jeho díla, ačkoliv nejsou ve všech aspektech dokonalá, možná stojí za připomínku už jen v souvislosti s tím, že kriticky zobrazují svou dobu. Dnes nám mohou jistým způsobem poskytnout pohled na život v české společnosti ve 2. polovině 20. století.

Seznam použitých zdrojů

Beletrie

PTÁČNÍK, Karel. *Město na hranici*. Praha: Československý spisovatel, 1958. ISBN nevedeno.

PTÁČNÍK, Karel. *Noc odchází ráno*. Praha: Československý spisovatel, 1963. ISBN nevedeno.

PTÁČNÍK, Karel. *Šestapadesátý*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN nevedeno.

ŘEZÁČ, Václav. *Nástup*. Praha: Československý spisovatel, 1985. ISBN nevedeno.

Literatura

BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H, 2003. ISBN 80-7319-028-1.

CEPEK, Josef. *Bruntál: příběh nejstaršího města*. Bruntál: Město Bruntál, 2013. ISBN 978-80-260-3197-0.

ČAPKA, František a LUNEROVÁ, Jitka. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: CPress, 2012. ISBN 978-80-264-0089-9.

ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. ISBN 80-7204-419-2.

CHVATÍK, Květoslav. *Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*. Praha: Pražská imaginace, 1991. ISBN 80-7110-056-0.

JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007.

JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007.

JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2057-4.

JUNGMANN, Milan. *Obléhání Tróje: literární kritiky a listy ze zápisníku z let 1958-1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969. ISBN nevedeno.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-212-0.

KUSÁK, Alexej, MOHYLA, Otakar a KLOMÍNEK, Miroslav. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-055-3.

PTÁČNÍK, Karel. *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia, 1993. ISBN 80-85573-23-7.

SOLDÁN, Ladislav. *Přehledné dějiny literatury, 3: Dějiny české a světové literatury od roku 1945 do současnosti*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-48-4.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-018-5.

VOHRYZEK, Josef et al. *Literární kritiky*. Praha: Torst, 1995. ISBN 80-85639-45-9.

Periodika a články

BRABEC, Jiří. *Cesty k svébytnosti české prózy*. In: *Orientace: literatura - umění - kritika*. Praha: Čs. spisovatel, 1968, **3**(4).

DOKOUPIL, Blahoslav. Timurova parta ze Lhotky. In: *Tvorba: list pro kritiku a umění*. Praha: Symposion, 25.05.1988, **1988**(21).

DROZDA, M., PAROLEK, R. Pravdivost především! In: *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. Praha: Komunistická strana Československa, 28.2.1959, **39**(58).

Dvě knihy ze současných dní. In: *Svobodné slovo: list Československé strany socialistické, Pražské vydání*. Praha: Československá strana socialistická, 28.03.1962, **18**(74).

FORST, Vladimír. Český spisovatel o Němcích. In: *Tvorba: list pro kritiku a umění*. Praha: Symposion, 23.11.1961, **26**(47).

Karel Ptáčník utíkal k Bibli. In: *Český deník: Noviny pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: CESRO, spol. s r.o., 14.12.1993, **3**(290).

KUBÍN, Václav. Renesance, nebo stagnace? In: *Svět práce*. Praha: Ústřední akční výbor československé sociální demokracie, 18.03.1970, **3**(11).

KUNDERA, Milan. O sporech dědických. In: *Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1955, **1955**(12).

STEJSKAL, Václav. Ročník jedenadvacet. In: *Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1955, **1955**(4).

SUCHOMEL, Milan. *Opožděný román*. In: *Host do domu: měsíčník pro literaturu, umění a kritiku*. Brno: Svaz československých spisovatelů, 6.1964, **11**(6).

VŠETIČKA, František. In: PTÁČNÍK, Karel. *Úraz a Marie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. ISBN 80-182-125-X.

Internetové zdroje

DOKOUPIL, Blahoslav. *Karel Ptáčník*. [online]. Dostupné z:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=852>. [cit. 2021-03-23].

Portréty: Karel Ptáčník – spisovatel, který stál stranou a hledal cestu. *Český rozhlas: Plus* [online]. Praha: Český rozhlas, 2017, 4.5.2017 [cit. 2021-03-30]. Dostupné z:
<https://plus.rozhlas.cz/karel-ptacnik-spisovatel-ktery-stal-stranou-a-hledal-cestu-6512294>

Anotace

Jméno a příjmení:	Miroslava Ludvová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Odraz společenské reality ve vybraných dílech Karla Ptáčníka
Název v angličtině:	The Depiction of the Social Reality in the Chosen Works by Karel Ptáčník
Anotace práce:	Tato bakalářská práce se věnuje spisovateli 2. poloviny 20. století Karlu Ptáčníkovi. Zaměřuje se na průřez jeho literární tvorbou. Především se práce soustředí na díla z románové trilogie „o městě na hranici“ a na způsob, jakým autor pohlíží na zobrazovanou realitu. V práci je obsažen také pohled dobové literární kritiky na tohoto spisovatele a jeho díla.
Klíčová slova:	Karel Ptáčník, literární tvorba, 2. polovina 20. století, románová trilogie, společenská realita, literární kritika
Anotace v angličtině:	This bachelor's thesis deals with the author of the second half of the 20th century Karel Ptáčník. It focused on a overview of his literary work. Above all, the focus is on the works from the novel trilogy „About the City on the Border“ and on the way the author views the depicted reality. The thesis also contains a view of contemporary literary criticism of this author and his work.
Klíčová slova v angličtině:	Karel Ptáčník, literary work, 2nd half of the 20th century, novel trilogy, social reality, literary criticism
Přílohy vázané v práci	bez přílohy
Rozsah práce	38 stran
Jazyk práce:	Čeština